

sulattanut toisiinsa generativistisia ja ei-generativistisia näkökulmia tätä äänne-
muutoksen teorian erityiskysymystä käsi-
tellessäni. Yhdentymisen väistämätön tu-
los on tässä tapauksessa käsitys, joka
lähenee enemmän traditionalistista kuin
generativistista. Nähtäväksi jää, voidaan-
ko yhdentymispyrkimyksiä jatkaa laajem-
millä aloilla ja mihin tuloksiin ne johtavat.

Terho Ikonen

»Viisas mies on rehellinen»

Virittäjän numerossa 1/71 professori
Aarni Penttilä esittelee lukijakunnalle
joitakin Björn Collinderin mielipiteitä ja
tulkintoja sekä myös omia käsityksiään ja
huomioitaan amerikkalaisen Noam
Chomskyn edustamasta transformaatio-
teoriasta. Artikkelissa on lukuisia yksi-
tyiskohtia, jotka eivät välttämättä liity
sen keskeiseen sanottavaan; yleiskuvaksi
kuitenkin jää ehkä hieman yksipuolinen
käsitys tämän ajattelutavan nykyhetki-
sestä tilasta. Tästä syystä haluaisin esit-
tää siinä mainittujen ajatusten jatkoksi
muutamia näkökohtia, jotka liittyvät läh-
hinnä käsitepariin *syvä-* ja *pintarakenne*.
Asian riittävä käsittely edellyttäisi paljon
tätä laajempaa tilankäyttöä: kiinnostuneen
lukijan on paras etsiä alkulähteille.

Keskeisenä esimerkkinä lauseen syvä- ja
pintarakenteen oletetusta erilaisuudesta
Penttilä esittelee Collinderia mukaillen
eräästä Chomskyn esseestä poimitun lau-
seen *a wise man is honest*¹ kuvauksen. Tämä
on polemiikin kannalta kiitollinen esimerk-

ki: juuri tämäntapaiset lauseet ovat saa-
neet Chomskyn oppilaat etääntymään hä-
nestä ja lähestymään semanttisempaa nä-
kemystä syvärakenteesta, kehittämään siis
teoriaa sisältä päin entistä johdonmukai-
semmaksi ja lingvistisesti luotettavammak-
si. Tämän yhden lauseen kuvauksen arvos-
telemisen tuskin kuitenkaan riittänee ko-
konaisen koulukunnan todistamiseen mi-
tättömäksi, kuten Collinder tuntuu ym-
märtävän. »Ulkopuolisen» olisi ehkä sopi-
vampaa käsitellä niitä esimerkkitapauksia,
joissa on kyse ns. »pinnallisesti» homonyy-
misistä rakenteista (esimerkiksi *John is
easy to please* vs. *John is eager to please* taik-
ka *Kalle auttoi Mikkoa maalaamaan aidan*
vs. *Kalle pyysi Mikkoa maalaamaan aidan*),
jotka transformationaalisen katsantotavan
mukaan palautuvat erilaisiin syvärakentei-
siin. Toisaalta käsittelemisen arvoisia ovat
ns. synonyymiset, muodollisesti toisistaan
poikkeavat rakenteet, jollaisista Penttilällä
onkin esimerkkejä esim. Bierwischiltä.

Ryhdyttäessä polemiikkiin Chomskyn
esseen esimerkkilauseetta tai koko hänen
kannattamansa syntaktisen syvärakenteen
kuvausta vastaan ollaan kuitenkin piis-
kaamassa jo lähes kuollutta hevosta. On
ilmeistä, että Chomskyn itsensä vaikutus
transformaatioteoriaan pikemminkin kuin
koko teoria on sivuuttanut lakipisteensä.
Hänen kaksi viimeistä toestaanhan käsit-
televät Yhdysvaltain Vietnamin-politiik-
kaa, eikä hän niin muodoin ole muuta-
maan vuoteen enää ollut lingvistinä akti-
tiivinen. — Kun Jerrold Katz ja Paul
Postal vuonna 1964 esittivät teoksessaan
*An Integrated Theory of Linguistic
Descriptions*² argumentteja sen puolesta,

¹ Collinderille näkyy sattuneen melko kiusallinen väärinkäsitys, jonka Penttilä toistaa
artikkelinsa sivulla 6: heidän mukaansa nimittäin mainitun lauseen »syvästruktuuriin voi-
taisiin sisällyttää sellainen ristiriitainen väite kuin (. . .) *man is wise*». Tämä heidän mukaansa
ilmeisesti merkitsisi 'ihminen (yleensä) on viisas'. — Ristiriitaa ei kuitenkaan ole, jos ku-
vausta tulkitaan oikein, eli muistetaan että *man*-sanalla näissä lauseissa on luonnollisesti
identtinen tarkoite. Tällöin lauseen kuvallinen parafrasi tältä osin olisi 'there exists a *man*₁
*such that the man*₁ *is wise . . .*'. Tältä väärinkäsitykseltä olisi vältytty, jos Chomsky olisi esityk-
sessään käyttänyt alaindeksijä osoittamaan *man*-sanojen samuutta, kuten olen tässä tehnyt.

² Yhtenä heidän argumenteistaan oli lausetyyppien käsittely: koska lausetyyppien (väite-,
kysymys-, käsky-, kieltolauseiden) välillä on merkityseroja, ei semanttis-syntaktisissa kieli-
opissa voidakaan johtaa väitöslauseen tyyppisestä »ydinlauseesta» toisia lausetyyppejä; trans-
formaatiot säännöt ovat nimittäin puhtaasti muodollisia operaatioita, jotka eivät vaikuta
merkitykseen.

mien edellytysten vallitessa kehitys voi suuntautua jopa päinvastaiseen valio-
muotoisuuteen: diftongi näet voi myös
monoftongiutua, vieläpä tapauksissa, jois-
sa sen jälkikomponenttina oleva väli-
sarjan vokaali alkuaan on ollut oppositios-
sa väljään vokaaliin ja jossa väljeneminen
tietää tuon opposition tuhoa. Esimerkiksi
tarjoutuu vaikka savolais- ja lounais-
murteiden diftonginreduktion viimeinen
aste: (*au* >) *ao* > *ā*.)

Vaikka Wiik siis mainitsee esimerkin
sekä ei-strukturalistisesta että taksonomi-
sesta äänteenmuutoksen syyn selittämi-
sestä, ei hän kirjoituksessaan esitä näy-
tettä siitä, kuinka paljon entistä syvemmin
generativismi vuorostaan pystyy selittä-
mään äänteenmuutosten syitä. Mikä on
sen lisäanti vaikkapa noita diftongien
väljenemisiä selitettäessä? Veikkaisinpä,
että anti taas jää pelkästään esitystekniik-
kan asteelle. Jos edes esitystekniikka tässä
kohden osoittautuu aiempia näppäräm-
mäksi, se on tietysti merkittävä generati-
vismien ansiopuolelle. Pelkäsi miinuk-
seksi en tohtisi teorian kehittelyn nyky-
vaiheessa katsoa sellaistaakaan tämän
oppisuunnan keskeistä osaa kuin oppia
pohjafoneemeista; se on joka tapauksessa
ravistellut lingvistejä miettimään, mikä
psykkinen tausta äänneopin ilmiöillä,
ts. puhunnalla, lopulta on. Samalla se
kuitenkin on pannut huomaamaan, että
tämä mentalistiseksi luonnehdittu oppi
voi johtaa sellaisiinkin sovelluksiin,
joista juuri mentalistisuus tyystin puut-
tuu. En voi välttää sitä vaikutelmaa, että
Wiikin esittämä johto *uuras* ja *üli* -tyyppis-
ten sanojen äänneasulle on juuri tuollai-
nen antimentalistinen sovellus. Mitä
mieltä on siinä selityksessä (ks. *Acta*
Univ. Tamperensis A 26 s. 234), että
suomen *uuras* pohjimmaltaan onkin *uuuras*
ja että ilmiö saadaan tuottamalla tästä
ensin »pääsäännön» avulla *vuuras*, sitten
»poikkeussäännöllä» *vuuras* ja vihdoin
»/v:n katosäännöllä» lopullinen *uuras*?
Wiik ehkä vastaa mielekkyyden olevan
siinä, että jos tämäntapaisiin johteluihin
myönnytään, saadaan suomen pohja-

foneemien luku kahta pienemmäksi kuin
muuten, ts. saavutetaan taloudellisuutta.
Tässä tapauksessa Wiik kulkee sikäli omia
teitään, että hänen taloudenpitonsa ei ole
ainakaan sääntöekonomiaa; hänen pohja-
foneemistonsahan johtaa siihen, että syn-
tyy joukko uusia sääntöjä, joita on joka
kerta erikseen sovellettava monia suomen
tavallisia sanoja tuotettaessa. Esitys-
tekniikallaan — rohkenen puhua siitä
enkä »todellisuudesta» — Wiik saa aikaan
yhtäältä säästöä, toisaalta haaskausta.
Ne tuskin tasoittavat toisiaan, eikä mi-
kään korvaa ainakaan sitä kielenkuvauksen
luontevuuden ja havainnollisuuden täys-
tuhoa, joka hänen tekniikkansa noudat-
tamisesta tässä kohden auttamatta seuraa.

Kun edellä käsiteltiin Wiikin kieltämiä
neljää kompetenssin jatkumo-ominaisuut-
ta, koetin toimia niin kuin Wiik on pitä-
nyt suotavana: päästä teesin ja antiteesin
ohittetuani synteesiin, jossa huomaan,
että »monet generativistien väittämät
eivät olekaan välttämättä omien traditio-
nalististen väittämien kanssa ristiriidassa».
Wiikin esittämistä kolmesta jatkumon-
kiistosta itse asiassa saatoinkin katsoa hyväk-
syväni kolme. Päädyin kuitenkin siihen
tulokseen, ettei niillä hyväksytyinäkään
ole merkitystä suuntaan tai toiseen silloin
kun koetetaan todistaa kaikki äänteen-
muutokset harppauksellisiksi. Neljänteen
jatkumonkiistoon, taajuuksia koskevaan,
en sitä vastoin katsonut voivani yhtyä sen
jälkeen kun Wiikin suosittelemalla tavalla
olin pyrkinyt »kysymään, onko generati-
vistien määrittelemä käsite kielentutki-
muksen kannalta hyvä vai huono käsite».
Teesin ja antiteesin jälkeinen synteesini on
siten näkemys, jossa voin hyväksyä osan
generativistien väittämistä mutta en kaik-
kia. Yhdellä kaidalla kielentutkimuksen
kaistalla olen näin johtunut toiseen tulok-
seen kuin generativistit: en näe käsitystä
vähittäisten äänteenmuutosten mahdolli-
suudesta horjutetun. Wiikin toivomaan
kahden ajattelutavan täydelliseen integ-
raatioon en ole pyrkinyt enkä kai olisi
pystynytäkään, mutta luulen päässeeni
melkoiseen yhdentymiseen, kun olen

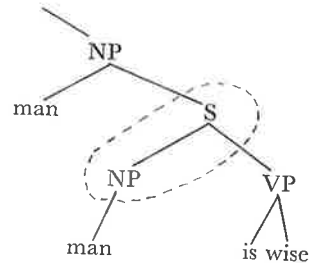
että syntaksia ei voi tutkia pitkällekkään ottamatta mukaan semantiikkaa, Chomsky oli valmis seuraamaan heitä tässä teorian »tarkennuksessa», kuten hänen teoksestaan *Aspects of the Theory of Syntax* hyvin käy ilmi. Mutta tämäkään tarkennus ei riittänyt Postalille eikä hänen kannattajilleen (ns. abstraktisyntaksin edustajille) George Lakoffille, James D. McCawleylle ja John Rossille. He katsoivat, että heidän ratkaisuihinsa seurasi loogisesti semantiikan ensisijaisuus: semantiikka ei voi olla jonkinlaisena »tulkitsevana sanakirjana» syvän syntaksin kupeella, vaan sen tulee olla analyysin lähtökohta. Tätä uudistusta Chomsky ei enää ollut valmis omaksumaan, ja niinpä tuloksena oli koulukunnan sisäinen jakautuma. Tästä ryhmästä erillään päätyivät myös ns. sijakieliopin kehittäjä Charles Fillmore sekä tunnettu itäberliiniläinen semantikko Manfred Bierwisch semanttisempään ratkaisuun kuin Chomsky. Teorian aloittajan nyt selvästi vähemmistöön jäänyt käsitys on kyllä edelleen, että lauseella voidaan analyysissä perustellusti katsoa olevan kaksi *syntaktista* rakennetta, joista toinen, se syvempi, saa semanttisen ja pintarakenteen fooneettisen tulkinnan.

Semanttisen syvärakenteen kannattajat, ovatpa sitten fillmorelaisia tai abstraktisyntaksin koulukuntaa, pyrkivät osoittamaan Chomskyn pohjarakenteen sikäli mielivaltaiseksi, että se on vain ikään kuin jonkinlainen pysähdyspaikka lauseen semanttisen peruskuvauksen ja lopullisen pintarakenteen konstituenttikuvauksen välillä. Esimerkiksi — Penttilän esimerkeihin pitäytyäkseni — SUBJEKTI on Chomskyn analyysin mukaan sellainen NP, joka on suoraan S:n dominoima. Se on siis ns. funktionaalinen kategoria, jolla näyttäisi olevan tehtävä vain pintarakenteessa; sen mukaanhan määräytyy verbin kongruenssi. *Semanttisesti* tarkastellen subjekti-NP:n ja lauseen predikaattiverbin suhteita on kuitenkin useita, kuten käy ilmi seuraavista Fillmoren lauseista: *The door will open.* (»objektiiv») *The janitor will open the door (with this key).* (»tekijä») *This key will open the door.* (»instrumentaali»)

The janitor will open the door (with this key). (»tekijä»)

This key will open the door. (»instrumentaali»)

Chomskylla kuitenkin tämä S-NP -suhde (»attribuutti») on aivan samanlaisena syväkuvauksessa, kuten Penttilän lainaamasta kaaviokuvasta näkyy: (Tässä katkelmassa subjekti-suhde on ympäröity pilkkuvivalla.)

Chomskyn syvärakenne muistuttaa siis liikkua lopullista pintarakennetta. On aivan järkeenkäypää väittää, että lauseen pintarakenteen kategoriat ja suhteet eivät voi esiintyä vielä pohjakuvauksessa: ne tulevat asteittain mukaan varsinaisen derivoinnin kuluessa.

Lauseen semanttisesta peruskuvauksesta lähtevillä on rohkeat tavoitteet: he uskovat *universaalien semantiikan* mahdollisuuksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijain tulee pyrkiä paljastamaan niitä perusrelaatioita (esim. 'on jonkun isä', 'on suurempi', 'aiheuttaa', 'tulee joksikin') sekä peruspiirteitä ('inhimillinen', 'punainen', 'elävä', 'neste', 'jatkuva' jnc.), joista muodostuu näiden relaatioiden argumentteja; näistä on mahdollista muodostaa minkä tahansa kielen lauseita. Näistä perusaineksista siis osittain yleis-pätevien, osittain kullekin kielelle ominaisten transformaatio- eli muunnossääntöjen avulla johdetaan eri kielten pintamuodostet. — Tämänlaatuinen tutkimus, joka on aivan alkuvaiheessaan, on monissa suhteissa etäällä niistä oletuksista, joita tehtiin 1960-luvun ensi vuosina. Näin ollen on selvää, että vuosikymmenen

alun synnyttämä runsas psykologivistiinen kirjallisuus joutuu monilta kohdilta auttamattomasti hyllylle; uutta on vähintään yhtä runsaasti tosin tulossa.³ — Ns. psykeemikielellä ei ole nähdäkseen tämän ongelman kanssa sikäli tekemistä, että siinä on kyse edelleenkin pintarakenteesta (ja performanssista eli suorituksesta!).

Kaikille lauseopillisille tarkastelutavoille lienee yhteistä se, että lause tajutaan enemmän kuin sanojen jonoksi. Lineaarisuus eli peräkkäisyys on lauseen pinnallisin rakenne; seuraavaa abstraktiotasoa edustaneet ajattelutapa, joka »tunnustaa» lauseen konstituentirakenteen olemassaolon. Tämä voidaan käsittää hierarkkiseksi, kuten strukturalismi, useat perinteelliset näkemykset sekä Chomsky, taikka sarjaksi peräkkäisiä tai järjestymättömiä funktioita, kuten tagmeemianalyysi ja Hallidayn systeemikielioppi. — Tästä eteenpäin tiedot erkanevat selvästi. Englantilainen Halliday, joka on tietoisesti kehittänyt kielioppiaan sosiolingvistisiä tarkoituksia silmällä pitäen omaan suuntaansa, on kuitenkin ottanut Chomskyn esittämän syvärakennehaasteen vastaan.⁴ Esittelen lyhyesti hänen tarjoamansa kuvausvaihtoehdon lähinnä syväsyntaktiselle transformationaalis-generatiiviselle kuvaukselle. Tällä haluan havainnollistaa sitä seikkaa, että riippumatta kielioppi-mallista, eksplisiittisyyteen pyrittäessä tulee enemmän tai myöhemmin tarve selittää, paitsi kaikkein ilmeisin sanojen karkea peräkkäisyys, myös monet muut, struktuuriketjun taustalle jäävät ilmiöt, joiden olemassaoloa ei jyrkinkään behavioristi ole pyrkinyt kieltämään.

Hjelmleviin ja Firthiin nojautuen Halliday käsittää lauseiden — tai yleensäkin ilmausten — vaativan analyysilta sekä syntagmaattista (struktuuri-) että paradigmaattista (systeemi-) kuvausta. Tietyin

rakenteen jokaisessa funktionaalisessa kohdassa kielellä on tarjottavanaan joukko syntaktisia suhteita ja joukko paradigmaattisia valintoja. Esimerkiksi lauseessa funktionaalinen lähtökohta SUBJEKTI tarjoaa ja määrittää ympäristön syntagmaattiselle suhteelle määrite + pääsana sekä paradigmaattiselle valinnalle yksikkö / monikko. Jokaisessa funktionaalisessa kohdassa tarjoutuva paradigmaattinen systeemi, tai oikeammin tällaisten systeemien verkko, on Hallidayn vastine strukturalismin pohjalta syntyneeseen syvärakenteeseen. — Vaikka esimerkkinä oli kovin yksinkertainen, voidaan kuvitella, että kuta hienojakoisempaan funktionaaliseen rakenneanalyysiin mennään, sitä semanttisemmiksi käyvät paradigmaattiset valinnat.

Transformationalistit ovat — omista käsitteistään lähtien — takavuosina pyrkineet todistamaan mm. Hallidayn kaa-vaikean kuvausmallin teoreettisesti kelvottomaksi, karkeimman strukturalismin kanssa identtiseksi jne. Tällaiset toisten katsantokantojen tulkitsemiset omista käsitteistä lähtien (jollaisesta nyt Virittäjän lukijoilla alkaa olla enemmänkin esimerkkejä) jäänevät kuitenkin aina omaan arvoonsa niiden rikastuttavien ideoiden varjossa, joita eri koulukuntien keinoin tapahtuva systemaattinen työskentely tuottaa.

Auli Hakulinen

»Se monologinen äänetön puhunta»

Virittäjän uusi vuosikerta alkaa hätäkähdyttävällä tavalla. Ensimmäisessä artikkelissa Aarni Penttilä heittää hyvin ka-

³ Jos psykologinen tuloksisto ei todista jonkin teoreettisen postulaatin paikkansapitävyyttä, vikaa on usein kahtaalla: eivät psykologitkaan ole kokeidensa keksimisessä erehtymättömiä.

⁴ Esim. M. A. K. Halliday: Some Notes on 'deep' grammar, *Journal of Linguistics*. Vol. 2, No. 1, 1966.